

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

CINE A FOST SFÂNTUL GHENADIE DE LA PUTNA ?

În ziua de 1 mai a anului 1488, Ștefan cel Mare dăruia Mănăstirii Putna o cunună din argint aurit pentru capul Sfântului Ghenadie¹. Inscripția ei („Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, a ferecat acest cap al Sfântului Ghenadie și l-a pus în mănăstirea de la Putna, în anul 6996 <1488>, mai 1”²) nu oferă nici o lămurire asupra identității lui Ghenadie.

Sinaxarele amintesc puțini sfinți cu acest nume³, dintre care unii au trăit în locuri cu care Moldova lui Ștefan cel Mare nu a avut legături (insula Cipru, de exemplu), ori într-o vreme mult prea apropiată de a lui, ori mult mai târziu. Potrivit tradiției de la Mănăstirea Putna, Ghenadie ar fi fost ierarh și în această calitate este el venerat până în zilele noastre. În calendarele ortodoxe există doar doi ierarhi numiți astfel: arhiepiscopul de Novgorod (care se bucură, însă, doar de un cult local) și patriarhul de Constantinopol, Ghenadie I (458–471)⁴. Din pricina omonimiei, patriarhul Ghenadie I a fost confundat încă din vechime (cel puțin din secolul al XVIII-lea) cu patriarhul Ghenadie Scholarios și astfel s-a ajuns la credința că la Putna s-ar afla capul primului patriarh al Constantinopolului de după căderea Bizanțului sub turci. În realitate, patriarhul Ghenadie al II-lea Scholarios nu a fost trecut în rândul sfinților după moartea sa, întâmplată prin 1472–1473⁵. În secolul al XVI-lea abia, „Pomenirea Prea Fericitului Patriarh Ghenadie” a fost înscrisă în *Synodicon*-ul Duminicii Ortodoxiei⁶. **Prin urmare, în Moldova anului 1488 nu putea exista un cult al lui Ghenadie Scholarios.** În afară de aceasta, prezența unei părți a trupului patriarhului în Moldova este cu desăvârșire exclusă: Ghenadie a fost înmormântat la Mănăstirea Prodromu de pe muntele Meneceu, în

---

¹ P. Ș. Năsturel, *Cea mai veche inscripție de la Ștefan cel Mare (1463)*, în volumul *Omagiu lui George Oprescu cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, București, 1961, p. 350–351, reluat în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în istorie*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 172–173.

² *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 344, nr. 120.

³ *Sinaxar ortodox general. Dicționar aghiografic*, îngrijit de Arhim. Ioanichie Bălan, Editura Episcopiei Romanului, 1998, p. 281.

⁴ Donald Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, Londra, 1991, p. 42; v. și *Viețile Sfinților pe luna august*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române după ediția din 1901–1911, ediția a II-a, Editura Episcopiei Romanului, 2003, p. 426–428 (31 august).

⁵ Marius Telea, *Un patriarh apologet: Ghenadie al II-lea Scholarios*, Deva, 2004, p. 83–84.

⁶ *Ibidem*, p. 84.

apropierea orașului Serres, iar mormântul lui a fost deschis abia în secolul al XIX-lea, reînhumarea având loc la 7 mai 1854⁷. Inscripția lespezii de mormânt, realizată cu acel prilej, nu îl numește sfânt și nici nu lasă loc vreunui dubiu cu privire la integritatea rămășițelor sale pământești, pentru care, de altfel, nu se folosește termenul de moaște: „Mormântul patriarhului Constantinopolului, Ghenadie Scholarios, cel dintâi după căderea orașului. S-a făcut mutarea osemintelor lui în anul 1854, la 7 mai, sub păstorirea strălucitului patriarh Antim Kutalianos și a mitropolitului de Serres, Iacob Patmios, și în timpul egumeniei lui Antim, ieromonah de Serres și a lui Teodor Dikaios”⁸. Întorcându-ne la patriarhul Constantinopolului Ghenadie I, posibilitatea ca moaștele sale să fi fost venerate în vremea lui Ștefan cel Mare nu poate fi nici ea avută în vedere, pentru că Moldova celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea nu a întreținut relații cu Patriarhia de Constantinopol⁹. Pe de altă parte, dacă moaștele de la Putna ar fi aparținut unui patriarh al Constantinopolului, unui sfânt important al Ortodoxiei întregi, acest lucru ar fi fost precizat în inscripția ferecăturii lor, după un obicei cunoscut și urmat în toată lumea creștină¹⁰.

Încă un amănunt mai trebuie precizat: ziua înscrisă pe cununa de la Putna nu corespunde cu nici una din datele de prăznuire a vreunui sfânt cu numele Ghenadie.

În *Viața și petrecerea svinților*, carte publicată în deceniul nouă al secolului al XVII-lea, mitropolitul Dosoftei al Moldovei scria: „Dară tocma și din rumâni mulț [sfinți] sânt, carii am și vădzut viața și traiul lor, dară nu s-au căutat, fără numai Daniil de Voroneț și Rafail de Agapia, i-am sărutat și svintele moștii. Apucat-am în dzâlele noastre părinț nalț la bunătăț și-n podvig, și plecaț la smerenie adâncă. Părintele Chiriac de Beserecani, gol și ticăloșit în munte 60 de ani. Și Chiriac de Tazlău, Epifanie de Voroneț, Partenie de Agapia. Dară Ioan de Râșca, arhiepiscopul acel svânt și minunat, Inochentie de Pobrata și Istatie”¹¹. Mitropolitul Dosoftei menționează două categorii de sfinți români: unii pe care îi cunoscuse el însuși și care îi fuseseră, deci, contemporani (Chiriac de la Bisericani, Chiriac de la Tazlău, Epifanie de la Voroneț, Partenie de la Agapia, Ioan de la Râșca¹², Inochentie de la Probota și Eustatie) și alții mai vechi, dintre care

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ V. cea mai nouă abordare a acestei probleme, Liviu Pilat, *Ioachim, Theoctist I și sfârșitul „perioadei bizantine”*, în chiar acest număr al revistei.

¹⁰ Pentru comparație, v. inscripția ferecăturii capului Sfântului Simeon, făcută de Ștefan cel Mare în 1463: „Moaște ale Sfântului Simeon cel de la Muntele Minunat” (P. Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 171).

¹¹ Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682–1686, iunie 9, f. 151^v – 152^r; v. și ediția cea nouă, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, 2002; *Viețile Sfinților pe luna decembrie*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române după ediția din 1901–1911, ediția a II-a, Editura Episcopiei Romanului, 2000, p. 614.

¹² Pentru Sfântul Ioan de la Râșca, episcop de Huși (în vremea când scaunul mitropolitan era ocupat chiar de Dosoftei) și apoi de Roman, v. Pr. Constantin C. Cojocaru, *Sfântul Ierarh Ioan de*

amintește pe *Daniil de la Voroneț* (Daniil Sihastrul) și pe *Rafail de la Agapia*, despre care spune că i-ar fi sărutat și moaștele.

Cu o jumătate de veac mai înainte, teologul Zaharia Kopistenskij din Kiev pomenea, între sfinții făcători de minuni din lumea ortodoxă, și pe acei ai românilor: Sfântul Ioan cel Nou, ale cărui moaște se aflau în biserica metropolitană din Suceava, Sfântul Leontie, care „zace cu trupul întreg” în biserica episcopală de la Rădăuți¹³, Sfântul Daniil în mănăstirea de la Voroneț și Sfântul Vasilie în mănăstirea de la Moldovița¹⁴. Spre deosebire de mitropolitul Dosoftei, Zaharia Kopistenskij nu spune nimic despre Sfântul Rafail și moaștele sale de la Agapia, în schimb îl menționează și el pe Daniil Sihastrul și, în plus, îi adaugă pe *Leontie de la Rădăuți* și pe *Vasilie de la Moldovița*.

În afara celor amintiți, în Moldova au mai existat, însă, și alți sfinți. Unul dintre aceștia, Sfântul Simeon de la Peon („Peonski”), nu pare să fie amintit de nici un izvor scris. Singura sa atestare datează de la mijlocul secolului al XVI-lea și se datorează „maistorului” Dosoftei de la Putna, care l-a înfățișat într-o scenă de pe o cruce sculptată, cu capul nimbă și binecuvântând un grup de oameni¹⁵. Determinativul „Peonski” dovedește că Sfântul Simeon era legat de Mănăstirea Peonul, cunoscută și sub numele de Hangul.

Pe la 1570–1572, ieromonahul Anastasie de la Moldovița a așternut în scris întâmplări povestite de starețul de la Pângărați, Amfilohie (din schimnicie, Enoh)¹⁶, așa luând naștere *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați*. În *Cuvântul* acesta se vorbește de un monah, Simeon, stareț al așezământului de la Pângărați care a precedat ctitoria lui Alexandru Lăpușneanu. Când, la 1476, turcii au ars biserica închinată Sfântului Dimitrie, construită de Ștefan cel Mare la Pângărați, Simeon și ucenicii lui au pribegit peste munți, în Transilvania, la Mănăstirea Cașiva. Acolo, Simeon și-a aflat sfârșitul. După ce turcii s-au retras din Moldova, „au trimis Ștefan voievod și i-au adus sfintele lui moaște într-o raclă cinstită și le ținea în vistieria sa cu cinste. Și apoi, luând o parte din sfintele lui moaște, le-au poprit pentru blagoslovenie, și cu aromate și bune miresme și cu tămâie le tămâia totdeauna, spre credința și bună întărirea a blagocestivei domniei sale, iar mai vârtos pentru dragostea și căldura duhovnicească ce avea mai nainte cătră

Râșca, în **BOR**, CXVI, 1998, 1–6, p. 182–196 (reluat în idem, *Pași prin secole de istorie bisericească*, Iași, 2005, p. 227–245).

¹³ Despre moaștele Sfântului Leontie: Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, p. 14–15 și nota 3.

¹⁴ Eugen A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903, p. 206, nota 4.

¹⁵ Ion Radu Mircea, *Un sculptor în lemn din secolul al XVI-lea: maistorul Dosoftei*, în **SCIA**, 11, 1964, 1, p. 97 și 98, fig. 1; *Arta din Moldova de la Ștefan cel Mare la Movilești*, catalog de Ana Dobjanschi, Anca Lăzărescu, Gabriela Roșioru (†), Marina Ileana Sabados, Carmen Tănăsioiu, Liana Tugearu, București, 1999, p. 194–197, nr. 46.

¹⁶ Petre Ș. Năsturel, *Le Dit du monastère de Pângărați. I. Premières recherches*, în **BBRF**, X (XIV), 1983, p. 410.

dânsul”¹⁷. Această istorie nu poate fi pusă sub semnul îndoielii. Monahul Amfilohie, cel care o povestise autorului scrierii, murise la 7 septembrie 1570, în vârstă de 83 de ani¹⁸, ceea ce înseamnă că se născuse în zilele lui Ștefan cel Mare, pe la 1487, și că, deci, auzise întâmplările despre Simeon chiar de la cei care-i fuseseră acestuia în preajmă. Consemnarea este deosebit de importantă, pentru că ea atestă venerarea, de către Ștefan cel Mare, a unui sfânt local, neatestat nici în sinaxare, nici în scrierile mitropolitului Dosoftei sau ale lui Zaharia Kopistenskij.

În ceea ce-l privește pe Amfilohie, autorul *Cuvântului pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați* îl numește în mai multe rânduri „sfântul stareț”¹⁹. Documentele de cancelarie din vremea lui Alexandru Lăpușneanu confirmă această informație, ele atestându-l pe Amfilohie ca sihastru și ca prim egumen al Mănăstirii Pângărați²⁰. „Sfântul părinte” Amfilohie – cum îl numește ieromonahul Anastasie²¹ – nu se numără nici el printre sfinții care, potrivit lui Dosoftei sau lui Zaharia Kopistenskij, s-au bucurat de venerația moldovenilor.

Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați este un izvor prețios pentru cercetarea de față, pentru că el atestă existența, în Moldova, a doi sfinți, care altminteri nu apar ca atare în sinaxar. Amândoi fuseseră stareți ai unei obști monahale: Simeon – al așezământului cel vechi de la Pângărați, din veacul al XV-lea²², iar Amfilohie – al ctitoriei lui Alexandru Lăpușneanu²³. Primul fusese venerat chiar de domnul Moldovei, care îi adusese moaștele din Transilvania pentru a le ține spre închinare. Celui de-al doilea – care se învrednicise a avea o viață exemplară²⁴ – ieromonahul Anastasie îi adresează o rugăciune pentru paza

¹⁷ *Ibidem*, p. 396. V. și I. Antonovici, *Venerația Marelui Ștefan pentru moaștele sihastrului Simion preotul, de la Pângărați, după cele aflate într-un manuscris vechi*, în „Făt Frumos”, 7–8, 1904, p. 124–125, reluat în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în istorie*, p. 168.

¹⁸ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 399–400.

¹⁹ *Ibidem*, p. 395, 399.

²⁰ Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, *Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, I* (sf. sec. XIII – 1685), București, 2002, p. 17, nr. 229 (29 iulie 1565; rezumat); *ibidem*, p. 17, nr. 228 (29 iulie 1565; rezumat); același și în *CDM, I*, p. 145, nr. 541.

²¹ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 399.

²² O încercare de reconstituire a vieții Sfântului Simeon, la Ierom. Ioanichie Bălan, *Cuviosul Simeon Sihastrul de la Pângărați*, în volumul *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, lucrare alcătuită din încredințarea Sfântului Sinod, sub directa purtare de grijă a Înalț Prea Sfințitului Nestor, Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 315–318 (cu elemente care nu se regăsesc în izvoare și care nu se pot verifica, precum sfințirea bisericii Sfântul Dimitrie „la 26 octombrie 1461, de mitropolitul Teoctist I, când a hirotonit în preot pe Simeon”: *ibidem*, p. 316).

²³ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 393–395, 397, 398.

²⁴ „Din copilăria lui s-au nevoit în viața călugărească, fiind mărturisit de toți pentru faptele lui cele bune. Și era scriitoriu foarte iscusit și știa meșteșug a lucra la lemn, și era cinstit de toți domnii și miluit, dară de carte om prost se arăta. Și până la bătrânețe bine și-au ocârmuit viața sa; în foame, și în seate, în răbdare, și întru osteneale, în întru toate nevoința duhovnicească. Și de la draci năpăști și ispite multe au răbdat până la moarte. Și sfârșitul vieții sale bine au sfârșit: că au dat țârna,

domnilor Moldovei, a tuturor suveranilor ortodocși și a tuturor creștinilor dreptcredincioși: „Și prin rugăciunile acestui sfânt părinte, să acopere Domnul pre toți pravoslavnicii domni ai Moldaviei, cei ce s-au învrednicit a domni întru acest pământ, și întru toată lumea pravoslavnicii domni, cei ce viețuiesc întru pravoslavie, și tuturor pravoslavnicilor creștini, care iaste turma lui Hristos”²⁵.

Legătura sfântului cu deținătorul puterii este evidentă nu numai în cazul lui Simeon și al lui Amfilohie, ci și în acela, mult mai cunoscut, al lui Daniil Sihastrul de la Voroneț²⁶. Din acest punct de vedere, vizita pe care Ștefan cel Mare i-o face, după înfrângerea de la Valea Albă, discuțiile dintre cei doi și sfaturile sihastrului – indiferent dacă acestea vor fi existat ca atare sau sunt rodul unei creații târzii, menită a explica felul în care s-a zidit Mănăstirea Voronețului – pot fi socotite ca exemplare²⁷.

Întocmai ca și Simeon și Amfilohie de la Pângărați, Daniil Sihastrul este numit în izvoare „sfânt stareț” al Mănăstirii Voroneț. Așa apare, de pildă, într-un document din 21 martie 1551²⁸. El a fost considerat sfânt la puțină vreme după trecerea în lumea dreptilor²⁹. Mărturia o aduc însemnările dedicatorii ale unor manuscrise copiate în 1550 (un *Tetraevanghel* și *Cuvântările Sfântului Efrem Sirul*) și dăruite de mitropolitul Grigorie Roșca Mănăstirii Voroneț, „unde este hramul Sfântului și Marelui Mucenic al lui Hristos, Gheorghe, și unde din frageda copilărie m-am închinat lui Dumnezeu, cu rugăciunea Sfântului părinte al nostru, Daniil cel Nou”³⁰. Cu aureolă este reprezentat Daniil Sihastrul în fresca de la

țărnei și s-au dus în calea cea lungă a părinților, luându-și plata ostenealelor sale de la Dreptul Judecătoriu, și cu cinste s-au îngropat de ucenicii săi” (*ibidem*, p. 399).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Pentru combaterea „legendelor” create târziu, sub influență cultă, în jurul personalității lui Daniil Sihastrul, v. Pr. Constantin C. Cojocaru, *Sfântul Daniil Sihastrul*, în volumul *Grai maramureșean și mărturie ortodoxă. Prea Sfințitului Episcop Justinian al Maramureșului și Sătmăruului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Baia Mare, 2001, p. 208–212 (reluat în idem, *Pași prin secole de istorie bisericească*, p. 150–156).

²⁷ V., pentru aceasta, Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Sfânta Mănăstire Putna, 2005, p. 474–475.

²⁸ **DIR**, A, XVI/2, p. 3–4, nr. 1 (original). Cu titlul de „sfânt stareț” este pomenit și la 16 iulie 1575 (*ibidem*, XVI/3, p. 57, nr. 75; original). Un document din 17 decembrie 1599 îl numește „Preacuviosul și purtătorul de Dumnezeu părintele nostru, Daniil cel Nou” (*ibidem*, XVI/4, p. 275, nr. 340; traducere din secolul al XVIII-lea), în vreme ce un act din domnia lui Vasile Lupu amintește moaștele „Sfântului, preacuviosului părintelui nostru, Daniil cel Nou” (**DRH**, A, XXII, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1974, p. 293, nr. 262; original).

²⁹ Inscripția de pe piatra sa de mormânt, aflată în pronaosul bisericii Mănăstirii Voroneț, nu conține data morții „părintelui nostru, David, schimnicul Daniil” (Eugen A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 205–206, nr. II). Calcule făcute pe temeiul unor informații indirecte, oferite de mai multe tipuri de izvoare, confirmă prezența Sfântului Daniil la Voroneț în deceniile opt și nouă ale veacului al XV-lea (Pr. Constantin C. Cojocaru, *op. cit.*, p. 158–161).

³⁰ Ioan Bogdan, *Evangeliiile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550*, în **ARMSI**, s. II, tom. XXIX, 1907, p. 653 (studiul a fost reluat în idem, *Scrieri alese*, cu o prefață de Emil Petrovici, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, 1968, p. 527–536). Însemnarea

Voroneț (datată 1547), unde este numit „Sfântul Daniil” și tot cu aureolă – de data aceasta, purtată de doi îngeri – în ferecătura *Tetraevanghelului* de la Voroneț, terminată la 16 februarie 1557³¹. În inscripția acestei ferecături, Mănăstirea Voroneț este atestată cu un dublu hram: al „Sfântului Gheorghe și al părintelui Daniil cel Nou”³². Un document de cancelarie din 1558 confirmă existența acestui hram dublu, al „Sfântului Mare Mucenic al lui Hristos, Gheorghie, și Sfântului stareț Daniil”³³. Cu alte cuvinte, cândva, în intervalul 1551–1557 (probabil în vremea când Grigorie Roșca mai ocupa încă scaunul mitropolitan de la Suceava), Mănăstirea Voroneț a primit un al doilea sfânt patron, anume chiar pe starețul ei de odinioară.

În ceea ce-l privește pe Sfântul Vasilie de la Moldovița, amintit de Zaharia Kopistenskij, Eugen A. Kozak a presupus că el ar putea fi același cu primul egumen al așezământului monahal³⁴. Făcând o paralelă cu situațiile similare de la Pângărați și Voroneț, analizate mai înainte, îmi pare că ipoteza lui Kozak este întemeiată. Vasilie este atestat ca egumen al Moldoviței în chiar vremea ctitorului ei, Alexandru cel Bun³⁵.

Analiza izvoarelor dovedește faptul că Sfinții Simeon și Amfilohie de la Pângărați, Sfântul Daniil de la Voroneț și, foarte probabil, Sfântul Vasilie de la

dedicatorie a *Cuvântărilor Sfântului Efreem Sirul* este aproape identică: „unde este hramul Sfântului Marelui Mucenic al lui Hristos, Gheorghe, și unde din frageda tinerețe și din copilărie m-am închinat lui Dumnezeu, cu rugăciunea Sfântului părinte al nostru, Daniil cel Nou” (N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XVI, București, 1909, p. 280–281, nr. 17). Formulări ambigue din această însemnare i-au făcut pe unii cercetători să-l considere pe copist – monahul Ioan – drept donator al manuscrisului (Pr. Scarlat Porcescu, *Sfântul Daniil Sihuștrul*, în volumul *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, p. 326–327; Pr. Constantin C. Cojocaru, *op. cit.*, p. 164 și indicațiile bibliografice din note). V., însă, Émile Turdeanu, *L'activité littéraire en Moldavie de 1504 à 1552*, în idem, *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines*, Leiden, 1985, p. 201, nr. XXXV (la nr. XXXIV: descrierea *Tetraevanghelului* mitropolitului Grigorie Roșca).

³¹ Ioan Bogdan, *op. cit.*, pl. VI.

³² *Ibidem*, p. 651.

³³ **DIR**, A, XVI/2, p. 105–106, nr. 98.

³⁴ Eugen A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 206, nota 4. Ipoteza aceasta a fost reluată și de alți autori: Diac. I. Ivan, *Cuviosul Vasile de la Moldovița*, în volumul *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, p. 306–310 (reconstituire imaginară a vieții Sfântului Vasilie). S-a afirmat chiar că Vasilie figurează ca egumen în pomelnicul Mănăstirii Moldovița (Ieromonah Ioanichie Bălan, *Pateric românesc ce cuprinde viața și cuvintele unor cuvioși părinți ce s-au nevoit în mănăstirile românești. Secolele XIV–XX*, tipărit cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 33, nota 27); din păcate, nu se precizează vechimea pomelnicului și nici a consemnării respective.

³⁵ **DRH**, A, I, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975, p. 66, nr. 46. Analizând însemnările lui Zaharia Kopistenskij, Liviu Stan era de părere că autorul a încercat să-i așeze pe sfinții din Moldova într-o ordine cronologică și, cum Sfântul Vasilie este menționat după Sfântul Daniil, deduce că el va fi trăit la sfârșitul secolului al XV-lea sau în prima jumătate a secolului al XVI-lea (Liviu Stan, *Sfinții români*, Sibiu, 1945, p. 46).

Moldovița au fost **fie începători ai vieții monahale într-un anume loc, fie organizatori ai unor obști monahale, fie schimnici, monahi cu vieți exemplare, îndrumători duhovnicești pentru generații de ucenici. Toți au viețuit în mănăstiri ctitorite deja sau care aveau să fie refăcute de domni ai Moldovei.**

Din păcate, despre Sfântul Simeon de la Peon, despre Sfântul Rafail de la Agapia (la ale cărui moaște se închinase mitropolitul Dosoftei) și despre Sfântul Leontie de la Rădăuți (ale cărui moaște erau menționate de Zaharia Kopistenskij), izvoarele istorice nu spun nimic. Prin comparație cu celelalte cazuri, este, însă, de presupus că și viețile acestora se leagă de întemeierea sau organizarea vieții monahale de la Hangul, de la Agapia³⁶ și de la Rădăuți³⁷.

Sfântul Ghenadie al Putnei nu apare nici în *Viețile Sfinților* alcătuite de Dosoftei, nici în scrierea lui Zaharia Kopistenskij, nici în vreo altă sursă, cu toate că, în veacul al XVII-lea, moaștele lui se aflau la Mănăstirea Putna, unde s-au păstrat, de altfel, până în zilele noastre. Lipsa aceasta de informații nu trebuie să surprindă: în fond, dacă nu s-ar fi păstrat *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați* nu am fi știut nimic despre Sfinții Simeon și Amfilohie, iar fără crucea maistorului Dosoftei nu am fi avut habar de existența Sfântului Simeon de la Peon. Eventuala ipoteză că Ghenadie ar fi fost un sfânt minor, dintre aceia care, din veacul al XV-lea și până astăzi, au ieșit din calendar, trebuie eliminată. El va fi fost un sfânt important pentru domnul Moldovei și pentru obștea din „mănăstirea sa dragă”³⁸, de vreme ce Ștefan cel Mare – atent întotdeauna la încărcătura simbolică a datelor – a închinat Mănăstirii Putna cununa pentru moaște la 1 mai 1488, în ziua când se împlineau șapte ani de la terminarea zidului împrejmuitor și a turnului tezaurului de la Putna³⁹ și în ziua când se punea piatra de temelie a bisericii Sfântul

³⁶ În *Sinodicul Mănăstirii Agapia*, alcătuit în 1869, după cele mai vechi pomelnice, Rafail este menționat imediat după sihastrul Agapie și este numit „fericitul stareț Rafail” (Diac I. Ivan, *Cuviosul Rafail de la Agapia*, în volumul *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, p. 359, nota 5, citând o scrisoare a maicii Eustochia Ciucanu, stareța Mănăstirii Agapia). V. și Pr. conf. Al. I. Ciurea, *Câteva însemnări despre Sfântul Rafail de la Agapia*, în *MMS*, XXXII, 1956, 10, p. 613–618.

³⁷ Despre Sfântul Leontie, Liviu Stan scria că „va fi fost, desigur, unul dintre prea cuvioșii călugări sau stareți ai Mănăstirii Rădăuților, care s-a încheat ca așezământ străjuitor al gropniței domnești de acolo” (Liviu Stan, *Sfinții români*, p. 20) și care va fi trăit, probabil, în prima jumătate a secolului al XV-lea (*ibidem*). În schimb, Pr. Prof. Petru Rezuș îl socotea pe Leontie drept „cel mai vechi sfânt român din Moldova” (Pr. Prof. Petru Rezuș, *Sfântul Leontie de la Rădăuți*, în *MMS*, XL, 1964, 5–6, p. 288), mai vechi decât Sfântul Daniil și decât Sfântul Vasile (*ibidem*, p. 283). O reconstituire imaginară a vieții Sfântului Leontie, la Ierom. Ioanichie Bălan, *Sfântul Leontie de la Rădăuți*, în volumul *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, p. 331–337, cu amănunte care nu se pot controla prin apelul la izvoarele istorice, ca de pildă acela că Daniil Sihastrul ar fi fost ucenicul lui Leontie (*ibidem*, p. 333).

³⁸ Astfel este numită Putna în *Cronica Byhovec* (Damian P. Bogdan, *Știri despre români în cronici publicate la Moscova*, în *RA*, 54, 1977, 4, p. 446, reluat în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în cronică*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 235).

³⁹ *Repertoriul*, p. 55.

Ilie de lângă Suceava⁴⁰. De altfel, data aceasta ar trebui înțeleasă într-un context mult mai larg, încărcat de semnificații escatologice indubitabile⁴¹. Iată de ce pentru lipsa din calendar a Sfântului Ghenadie trebuie căutată o **explicație logică și coerentă**.

De multă vreme s-a remarcat faptul că „sfințenia recunoscută canonic este un fenomen extrem de rar și de marginal în vechea civilizație românească”⁴². Românii din Evul Mediu s-au abținut de la canonizarea campionilor vieții lor creștine și, în această privință, nici un alt popor din Europa de sud-est nu poate oferi un exemplu similar. Absența ereziilor, a speculațiilor doctrinale și a sfinților naționali la români au fost puse pe seama unei atitudini creștine calme și moderate, complet diferită de aceea a vecinilor noștri⁴³. Această situație nu a împiedicat, însă, așezarea în chip spontan a unor personalități excepționale în rândul sfinților și nici dezvoltarea cultului acestora⁴⁴. Calitatea de sfânt a lui Rafail de la Agapia, a lui Daniil Sihuștrul de la Voroneț⁴⁵, a lui Leontie de la Rădăuți, a lui Vasilie de la Moldovița, a lui Simeon de la Peon ori a lui Simeon și a lui Amfilohie de la Pângărați nu a fost contestată, deși aceștia nu fuseseră supuși unei proceduri de canonizare propriu-zise și, ca urmare, nu fuseseră incluși în calendarul ortodox.

Calitatea aceasta, de **sfânt local**, trebuie să o fi avut și Ghenadie, numai astfel putându-se explica lipsa lui din sinaxare. Cu alte cuvinte, **Sfântul Ghenadie trebuie să fi fost sfântul Putnei, protectorul acestei mănăstiri**, chiar dacă, foarte probabil, el nu fusese trecut în rândul sfinților printr-un act oficial. Grija față de niște rămășițe care n-ar fi fost socotite moaște nu ar avea sens, așa încât ferecarea capului Sfântului Ghenadie de către Ștefan cel Mare este o dovadă de netăgăduit a existenței cultului său și a însemnătății acestui cult pentru obștea putneană și pentru domnescul ei ctitor. Spre aceeași concluzie îndeamnă și analiza inscripției de pe ferecătură, în care numele sfântului nu are nici un determinativ, semn că el era bine cunoscut viețuitorilor Mănăstirii Putna. Se poate spune chiar că Sfântul Ghenadie a fost venerat de domnul Moldovei ca și Sfântul Daniil Sihuștrul sau Sfântul Simeon de la Pângărați. Or, atât unul (menționat și de mitropolitul Dosoftei, și de Zaharia Kopistenskij), cât și celălalt (atestat doar de *Cuvântul pentru zidirea Sfintei*

⁴⁰ *Ibidem*, p. 67, nr. 4.

⁴¹ Maria Magdalena Székely, *Ștefan cel Mare și cultul Sfintei Cruci*, în **AP**, I, 2005, 1, p. 30–32.

⁴² Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț. Explorări în cultura politică românească*, București, 2001, p. 238.

⁴³ Virgil Cândea, *Caractères dominants de la culture roumaine médiévale*, în „Association Internationale d’Études du Sud-Est Européen. Bulletin”, VI, 1968, 1–2, p. 71.

⁴⁴ Nestor, Mitropolitul Olteniei, *Sfinții români canonizați în anul 1992*, în volumul *Canonizarea unor sfinți români (20–21 iunie 1992)*, București, 1992, p. 86.

⁴⁵ Pr. Constantin C. Cojocaru consideră că, în ceea ce-l privește pe Daniil Sihuștrul de la Voroneț, el ar fi fost supus procedurii de canonizare în vremea mitropolitului Grigorie Roșca și a lui Petru vodă Rareș, cultul acestui sfânt neputându-se explica doar prin evlavia spontană a credincioșilor (Pr. Constantin C. Cojocaru, *Sfântul Daniil Sihuștrul*, p. 174–179).

Mănăstiri Pângărați) au fost spirite tutelare ale Mănăstirilor Voroneț și Pângărați. Comparația aceasta ne obligă să vedem în Sfântul Ghenadie pe **întemeietorul și organizatorul vieții monahale de la Putna înainte de Ștefan cel Mare și, poate, pe cel dintâi cârmuitor al obștii de aici, o personalitate ieșită din comun, cu calități morale și duhovnicești remarcabile, care au justificat așezarea sa în rândul sfinților.**

De unde va fi venit Ghenadie și ce va fi fost el înainte de a ajunge la Putna – nu putem ști cu certitudine. După cum nu știm cu siguranță nici când a trăit; putem fi siguri, însă, că mult înaintea Sfântului Simeon și a Sfântului Daniil Sihastrul, de vreme ce, la 1488, moaștele sale erau dejaenerate. Pentru a încerca o ipoteză, se cuvine a face apel la tradiția păstrată în Mănăstirea Putna, cea despre calitatea de ierarh a Sfântului Ghenadie. Vreme de mai multe decenii (1415–1453), Moldova a avut mitropoliți greci; în această perioadă, trebuie să fi existat, însă, și o ierarhie locală, cu oameni care să se ocupe efectiv de viața Bisericii din Moldova. Unul dintre aceștia va fi fost și Sfântul Ghenadie al Putnei, contemporan cu acei monahi neștiuți, ale căror morminte descoperite în incinta actuală a Mănăstirii Putna par să aparțină „unei necropole care începuse să se constituie în jurul unei biserici anterioare celei ctitorite de către Ștefan cel Mare”⁴⁶.

---

⁴⁶ Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu, Radu Ciuceanu, *Principalele probleme și rezultate ale cercetării arheologice a casei domnești de la mănăstirea Putna*, în **RMI**, seria *Monumente istorice și de artă*, XIV, 1983, 1, p. 43.

Cununa de argint aurit
pentru capul Sfântului Ghenadie
(Mănăstirea Putna)